

10-10-2019

THE ROLE OF DESCRIPTIVE TERMS THAT REFLECTIVE OF PSYCHOLOGICAL CHARACTER IN TRANSLATION

Dildora Madaminovna Khoshimova
Namangan Institute of Engineering and Technology, DSc

Follow this and additional works at: <https://uzjournals.edu.uz/namdu>

Part of the [Education Commons](#)

Recommended Citation

Khoshimova, Dildora Madaminovna (2019) "THE ROLE OF DESCRIPTIVE TERMS THAT REFLECTIVE OF PSYCHOLOGICAL CHARACTER IN TRANSLATION," *Scientific Bulletin of Namangan State University*. Vol. 1 : Iss. 10 , Article 40.

Available at: <https://uzjournals.edu.uz/namdu/vol1/iss10/40>

This Article is brought to you for free and open access by 2030 Uzbekistan Research Online. It has been accepted for inclusion in Scientific Bulletin of Namangan State University by an authorized editor of 2030 Uzbekistan Research Online. For more information, please contact brownman91@mail.ru.

THE ROLE OF DESCRIPTIVE TERMS THAT REFLECTIVE OF PSYCHOLOGICAL CHARACTER IN TRANSLATION

Cover Page Footnote

???????

Erratum

???????

ТАРЖИМАДА ХАРАКТЕР ПСИХОЛОГИЯСИНИ АКС ЭТТИРУВЧИ ТАСВИРИЙ ВОСИТАЛАРНИНГ ЎРНИ

Хошимова Дилдора Мадаминовна, филология фанлари доктори, НамМТИ “Чет тиллар” кафедраси мудири

Аннотация: ушбу мақолада “Бобурнома” матнидаги характер психологиясини акс эттирувчи тасвирий воситаларнинг ўрнига бағишланади. Унда шахс психологиясини акс эттирувчи тасвирий воситаларнинг инглиз тилидаги таржималарда қандай қўлланилиши ва мавзунинг ёритилишидаги ўрни ҳақида сўз боради. Тасвирий воситаларнинг характер психологиясини акс эттиришида ўзига хос хусусиятлари ва уларнинг таржималарда аслиятдагидек қайта тикланиши ёки бу борадаги таржимоннинг маҳорати масаласи кенг ёритиб берилган.

Калит сўзлар: тасвирий воситалар, таржимон маҳорати, тарихий-психологик тафсилотлар, қиёсий тасвир, аслиятдаги воқеалар тафсилоти, характер хусусиятлари, мумтоз матн, прагматик жиҳатлар

THE ROLE OF DESCRIPTIVE TERMS THAT REFLECTIVE OF PSYCHOLOGICAL CHARACTER IN TRANSLATION

Khoshimova Dildora Madaminovna

Namangan Institute of Engineering and Technology, DSc

Abstract: *this article focuses on descriptive terms that characterize the psychology of the text in “Baburnama”. It discusses how descriptive terms reflecting personality psychology are used in English translations and the role of the subject in the coverage. The peculiarities of the descriptive terms in reflecting the psychology of the character, and their reproduction in the translations, or the skill of the translator in this regard have been widely covered.*

Key words: *descriptive terms, translator skills, historical and psychological details, comparative terms, details of events, the features of character, classical text, pragmatic aspects*

Ўз муҳитидаги шахзодалар, беклар, ҳатто оддий аскарларга берган таъриф-тавсифида Бобур шахсияти, сиёсий қарашлари, ҳарбий жасорати, бой тажрибаси акс этганини кузатамиз. «Бобурнома»да 1505–1506 йиллар воқеалари баёни бошқа тарихий-психологик тафсилотларга бойлиги билан ажралиб туради. Бу давр Бобурнинг Афғонистондаги ҳаёти билан боғлиқ бўлиб, бунда Амир Темур салтанатини Ҳиндистон ҳудудигача тиклашдек улуғ мақсад намоён бўлади. Дарҳақиқат, Қ.Эргашев таъкидлаганидек, «Бобурнома» бу жиҳати билан: «фақат ўзбек насирида эмас, жаҳон адабиётида ҳам нодир ҳодиса бўлиб, ўзига хослиги, тақдорланмас бадиияти, тили ва услуби билан ажралиб туради» [7].

«Бобурнома»да қиёсий тасвирланган темурий шахзодалар, амир, бек ва лашкарбошилар, аскарлар турли қиёфаларда намоён бўлади. Бундай қиёсий тасвирларда атрофидагилар шахсияти, характер хусусиятлари, психологик жиҳатлари Бобурга хос синчковлик билан объектив баён этишни мақсад қилганини кўрамыз.

Мумтоз асарлар таржимаси амалиётида таржимонлар кўплаб муаммоларга дуч келади. Мумтоз матнга хос ишоралар, рамз ва тимсол элементлари, сўзлардаги қочирим, архаиклик, маъно кўчиши, кенгайиши каби жиҳатларни англамаган таржимон, айниқса ўзбек мумтоз насри моҳиятини тўла очиб бериши қийин. Ғ.Саломов таржима амалиётига хос бундай муаммоларни тўғри англайди ва тўғри талқин этади: «Таржимон учун сўз танлашнинг машаққати яна ҳам кўпроқ. Чунки у асарни ўз тилига ағдарар экан, унда тасвирланган нарсани ифодалаш учун йиғирматалаб сўзлар орасидан ўзи истаганларини ишлата олмайди... Таржимон фақат автор ифодалаган фикрни ўз тилига ҳаққоний қайта тиклаш доирасида сўз танлаш эркинлигига эга. Агар танланган сўз асл нусхадаги сўзга мувофиқ тушса, ўша сўзнинг маънида яшириниб ётган маъно бизнинг тилимизда тирилади, аксинча, агар унга тўлиқ мувофиқ бўлмаса, фикрни ноаниқ ва мужмал қилиб қўйиши мумкин» [5]. Маълум бўладики, таржимоннинг вазифаси, таъбир жоиз бўлса маҳорати ҳам, таржима жараёнида дуч келинган муаммоларнинг энг маъқбул ечимини топишида кўринади. Таржимон бу муаммоларни ҳал этишда аслиятдаги воқеалар тафсилоти, тасвир этилаётган образ характерини ёритувчи тасвирий воситалар моҳиятини теран англаб етмоғи лозим. Бунда фақат луғатлар билан ишлаш эмас, асар муаллифи тегишли халқ тарихи, фольклори, адабий манбалари, тил хусусиятларини ҳам мукаммал билиш талаб этилади.

Шахс психологияси тасвири Бобур маҳоратининг юксак бир қирраси эканини юқорида ҳам қайд этган эдик. Бу жиҳат фақат салбий шахслар тасвирида эмас, «Бобурнома»даги ижобий шахслар тасвирида ҳам яққол кўринади. Масалан, *Бобур Қалот урушида Кичикбек исмли бек кўрсатган жасоратни шундай тасвирлайди: «Намози дигаргача ушбу дастур била урушилди, йигитлар урушуб, зўрлаб, султ бўлгон маҳалда ичкаригилар амон тилаб қўрганни топшурдилар»* (Бобурнома; 125). Тасвир давомида Бобур Кичикбекни юқорида номлари келтирилган хоинларга қиёсан шундай тавсифлайди: «*Хожа Калоннинг оғаси Кичикбек хейли мардона йигит эди, неча навбат менинг олимда, қиличлар чопиб эди, нечукким бу тарихта мазкур бўлубтур. Қалотнинг зарб-жануб тарафи буржидин ёпишиб чиқа ёвушқон маҳалда кўзига найза била санчтиллар, бир-икки кундин кейин Қалотни олгондан сўнг, ушбу яра била борди»* (Бобурнома; 125). Матндан кўринадикки, Кичикбек, биринчидан, оиласи билан теурийларга хизмат қилади, иккинчидан, у ўта жасурлиги билан маълум, Бобур унинг жасоратига тарихда ҳам гувоҳ бўлган, учинчидан Кичикбек жасурлигига мос улкан ирода соҳиби. Душман баданини найза тиғи билан илма-тешиқ қилганда ҳам жанг охиригача чидам берган. Буларнинг бари мақтовга сазавор, ижобий сифатлар.

Таржима матнларида бундай аниқ, аммо мураккаб ҳолатлар синоним сўзлар воситасида ифодаланади. Т.Сайдалиев таржимада синонимлардан фойдаланиш зарурати ҳақида ёзади: «Сўз ва иборалар таржимасида синоним сўзлардан унумли фойдаланиш бу борада таржимоннинг юкини бир қадар енгиллаштириши мумкин»[6]. Хусусан, образ характерини ифодаловчи «*хейли мардона йигит эди*» жумласи, Лейден-Эрскин таржимасида: «*...was a most courageous and gallant man*» (Leyden-Erskine. Vol.I.; 277) (*хийла жасур ва ботир киши эди*) деб ўтирилади. Таржимон «*жасур*» сўзидан қаноатланмай, жумлага «*ботир*» сўзини ҳам қўшади. Шу тарзда

инглиз ўқувчисига тушунарли ифодага эришади. Аммо шу ҳолатида ҳам ушбу синонимик жуфтлик Кичикбек характерини тўла акс эттирган дея олмаймиз. Туркий насрда келадиган мардона сўзи тўғри сўз, одил, ҳимматли, қўрқмас, бир сўзли, улуғвор, саховатли, қайтмас, шеркелбат, эр феъллик сингари кўплаб тарихий, маънавий, психологик мазмунларни ифодалаб келади.

А.Бевериж таржимасида: «...*was a most daring brave*» (A.Beveridge; 248) (*хийла довюрак ботир эди*) деб берилади. Бу эса туркий тилда «юраги катта», «қўрқмас» сўзлари синонимиясини ифодалайди. Айни пайтда Кичикбекнинг юқорида санаган фазилатларини тўла ифодалай олмайди. Унинг жангдаги ҳолатини акс эттиради, холос.

В.Текстон таржимасида «...*was a valiant warrior* (W.Thackston; 200)» (*жасур жангчи эди*), деб ўтиради. Таржимон «хейли» сўзига эътибор қаратмаганидек, унинг жангчилиги, ҳарбий салоҳиятига урғу берар экан, «мардона» сўзида акс этган инсоний фазилатларини назардан қочиради. Оқибатда ўқувчи инсон характерининг теран тасвиридан кўра, унинг жангчига хос бир қирраси ҳақида тасаввурга эга бўлади.

Буларнинг ҳаммаси ўзга тилда фикрлайдиган таржимоннинг чекланган жиҳатларини намоён этади. Ўз ўқувчисини, В.М.Жирмунский таъбири билан айтганда, «мазмуний фактлар»дангина воқиф этади. Аммо аслиятга хос «формал фактлар»[8] (тагмаъно, образли тасвир, кўчим, образли ифода, бадий ишора) матн ичида бекитиқлигича қолаверади. Аммо биз таҳлил этган таржималардан фарқли ўлароқ, баъзи таржималарда бутун бошли далиллар, тасвирий воситалар тушириб қолдириладики, оқибатда таржимада ғализлик юзага келиши, муаллиф услуби йўқолиши, асл мақсад юзага чиқмай қолиши мумкин.

Бобур томонидан Самарқанд эгалланиб, Сарипулда Шайбонийхонга қарши курашга киргани ҳақида юқорида айтдик. Бобур ана шундай вазиятда темурийзодалардан ёрдам кутади, умумий душман бўлмиш Шайбонийхоннинг устидан ғалабага эришса, Амир Темур салтанатини асраб қолишдан умид қилади. Бироқ Бобурнинг куюнчаклик билан қилган бу даъватига темурийзодалар ишончсизлик билан қарайдилар. Бири Бобурдек шиддатли шахзоданинг темурийлар салтанатига даъвогар бўлиб чиқишидан чўчийди. Хусайн Бойқаро тажрибали ва қудратли султон бўлишига қарамасдан Шайбонийхон ҳарбий имкониятига стратегик жиҳатдан баҳо бера олмайди. Бобурга тегишли ёрдам жўнатмайди.

«Бобурнома»да Бобур билан темурийзодаларнинг давр сиёсатига қарашлари солиштирилиб баён қилинган. Оғир сиёсий ва иқтисодий вазият, машаққатли турмуш шароитида олиб борилган Бобуршоҳ жангларида оид қиёсий тасвирлар бизга шундан далолат беради. Асардаги шахслар характерини чоғиштирганда, уларни хилма-хил воқеалар фонидида тасвирлаган муаллиф баҳоси, реал ташхислари асосида таҳлил этганда, бундай кенг бадий полотнодаги турли-туман шахслар, уларнинг феъл-атвори, портрети, юриш-туриши, одат ва жестлари қиёсидан кўп саволларимизга жавоб топамиз. Бобурнинг Шайбонийхонга қарши курашида бор-йўғи олти-етти юз кишигина кўмакка келганини, унга қарши курашиш учун темурийзодалардан зарур миқдорда кўмак сўраганида, бу кўмак берганлар ҳам

салтанатни асраб қолиш учун эмас, ўзларининг келгусидаги манфаатларини кўзлаган беклар эканини, ҳатто Бобурнинг рақиби Аҳмад Танбалнинг укаси Халил томонидан иноят этилганини билиб оламиз. Худди ана шу қиёсий баҳода Бобурнинг нуктадон адиб, сиёсатдон саркардалиги яққол намоён бўлган. Бобур укаси Жаҳонгир мирзонинг душмани Аҳмад Танбал билан тил бириктириб, ўзига қарши курашаётганига қарамасдан, унга ёрдам қўлини чўзади, лашкарларини қўмакка жўнатади. Хусайн Бойқаро бошчилигидаги темурий шахзодалар эса бунинг аксини қиладилар. Танг вазиятда Бобурни ташлаб қўядилар. Бобур яшаган воқеликка хос бундай чалкаш, мураккаб драматик вазиятлар «Бобурнома»да бевосита қиёсий планда баён этилади. Муаллиф сиёсат майдонида кечаётган ҳолатларни реал, холислик билан баён этар экан, ўқувчи Султон Хусайн ва бошқа темурий шахзодалар шахсияти билан Бобур шахсини беихтиёр қиёслай бошлайди. Хусусан, Бобур уларнинг салтанат тақдирига бефарқликларини, ўзаро низолари-ю, ҳарбий салоҳиятларининг ночорлигини қиёсий таҳлил орқали яққол ифодалаган.

Шу каби қиёсий тасвирлар таржима матнларида ҳам ўзига хос ифода этилган. Бобур Хусайн Бойқарони: *«соҳиб тажрибалиқ подшоҳдинким, Шайбоқхоннинг афъол ва атворини мирзодин яхшироқ киши билмас эди»* дея таърифлайди. Бунда Бобурнинг Султон Хусайнга баҳосигина эмас, унинг Шайбонийхон билан муносабати, феълидаги лоқайдлик, салтанат тақдирига бефарқлиги ва Бобур тушган фожиавий ҳолатларга эътиборсизлиги акс этган. Бу тасвир остида *«Шундай тажрибали, соҳибтахт киши бўлиши, Шайбонийхоннинг шум ниятини яхши билишига қарамай, мавжуд сиёсий вазиятга лоқайд қаради»*, деган муддао ётади. Таржима жараёнида «Бобурнома» тасвирига хос бундай нозик жиҳатлар таржимонлар услубида маълум маънода ўз ифодасини топган дейиш мумкин.

Масалан, Лейден-Эрскин таржимасида: *«From Sultan Hussain Mirza, a prince of power and talent, a monarch of experience, and than whom none was better acquainted with the temper and views of Sheibani Khan»* (Шайбонийхоннинг қиёфаси ва феъл-атворини Султон Хусайн мирзо, қудратли ва талантли подшоҳ, тажрибали хукмдордан кўра ҳеч бир киши яхшироқ билмасди) (МТ) деб берилади. Аслият матнидаги *«соҳиб тажрибалиқ подшоҳдинким»* жумласи *«a prince of power and talent, a monarch of experience»* (қудратли ва тадбиркор подшоҳ, тажрибалиқ хукмдор) тарзида ўтирилади. Бунда таржимон ижодий таржима методидан фойдаланган. Таржима матнида Султон Хусайн Бойқарога нисбатан берилган таърифга «қудратли» ва «тадбиркор» сўзлари қўшиш билан матн моҳиятини тўлароқ очиш асносида модуляция усули акс этган. Айни пайтда, таржима матнига эркин ёндашган. Бундай қиёсий тасвирлар таржима матнида аслиятнинг прагматик жиҳатларини ўзида акс эттириши лозим. Лейден-Эрскин буни чуқур англаган ва матнда акс эттиришга эришган.

А.Бевериж таржимасида: *from Sl.Husain Mirza, that experienced ruler, than whom none knew better the deeds and dealings of Shaibaq Khan.* (A.Beveridge; 138) (Шайбонийхоннинг муносабатини ва қилиқларини Султон Хусайн мирзо, тажрибали хукмдордан кўра ҳеч ким яхшироқ билмасди) деб таржима қилинади. Бу таржимон тасвирий воситалар аслиятини сақлашга уринган. Аслиятдаги *«соҳиб тажрибалиқ подшоҳдинким»* жумласининг *«experienced ruler»* (тажрибали хукмдордан) тарзида

ўтирилиши аслият прагматикасини таъмин этган. Бу билан шахс характери қирраларини кўрсатишга муваффақ бўлган.

В.Текстон таржимасида: «*From an experienced padishah like Sultan-Husayn Mirza, who knew Wormwood's ways better than anyone*» (Султон Ҳусайн мирзодек тажрибалик подшоҳ, Шайбонийхоннинг феъл-атворидаги муҳим жиҳатларини бошқаларга нисбатан яхшироқ билади) (МТ) деб берилади. Бу ўринда қиёсий тасвир воситаларининг аниқ ва тушунарли ўтирилганига диққат қаратиш керак. Аслият матнидаги «*соҳиб тажрибалиқ подшоҳдинким*» жумласи «*an experienced padishah*» (тажрибалик подшоҳ), «*Шайбонийхоннинг афъол ва атворининг*» жумласи эса «*who knew Wormwood's ways better than anyone*» (Шайбонийхоннинг феъл-атворидаги муҳим жиҳатларини бошқаларга нисбатан яхшироқ билади) шаклида ўқувчига тушунарли тарзда кенгайтирилиб, аниқлаштириб берилган.

Кўринадикки, ҳар учала таржима матни Шайбонийхон феъл-атворидаги характерли хусусиятларни тасвирий воситалар орқали ифодаланишида турлича йўллардан борган. Бу эса таржимонлар услуби ва сўз бойлиги турли даражада эканлигидан дарак беради. Образларга характеристика бериш масаласида бу фарқ яққол намоён бўлади. Масалан, «*Шайбонийхоннинг афъол ва атворининг*» тасвири Лейден-Эрскин таржимасида: «*temper and views of Sheibani Khan*» (Шайбонийхоннинг қиёфаси ва феъл-атвори), А.Бевериж таржимасида: «*the deeds and dealings of Shaibaq Khan*» (Шайбонийхоннинг муносабатини ва қилиқларини), В.Текстон эса «*Wormwood's ways*» (Шайбонийхоннинг феъл-атворидаги муҳим жиҳатларини) деб берилади. В.Текстон Бобурга хос ихчам усул билан ифодалаган қиёсий тасвирини бир сўз билан ифодалаб, қисқаликка эришган. Лейден-Эрскин эса муаллифнинг ифода услубига яқинлашиш баробарида кўшимча сўзлар ҳам ишлатган. А.Бевериж таржимасида сўзларнинг янада соддалаштириб берилганини кўрамиз. Муҳими, ҳар учала таржиманинг матнларида тасвирланган воситаларнинг бири иккинчисини такрорламайди.

Таржимада муаллиф услуби, матннинг аслиятдаги прагматик хусусиятларини акс этиришнинг биринчи шарт тасвир этилган воқеалар силсиласини аниқ ва лўнда беришдир. Шундагина таржимон ўз оддига қўйган мақсадга эришади, матннинг ўқувчи учун тушунарли ва аниқ тасвир этишга муваффақ бўлади. Агар таржимон билим ва тажриба баробарида ижодкор ва истеъдодли бўлса, классик асардаги муаллиф ифодалаган қиёсий тасвирлар аслиятнинг иккинчи нусхасига айланади.

Бобур қўл остидаги шахзода, бек, саркарда ёки оддий сарбоз бўлсин, ўз марҳамати, ҳиммати, саҳоватидан бенасиб қилмаган. Бобурга бу фазилат унинг Афғонистон ва Ҳиндистонда шоҳ сифатида муқим фаолият кўрсатишида омил ҳам бўлган.

Бобур Қосимбек ҳақида фикр юритар экан, лоқайд, муҳораба майдонини қолдириб, арзимас баҳоналар билан бошқа султонлар томонига қочиб ўтиб кетадиганлар ҳам (ўша даврда бу барча султонлар лашкари орасида тез-тез кузатиладиган ҳол эди) борлигини айтади. Бу муаммо ўша даврдаги ҳарбий мувозанатни кўп жиҳатдан издан чиқарар, лашкар орасида ишончсизликни

оширар, тўда-тўда бўлиб бошқа ҳукмдор томонига ўтиб кетган гуруҳлар уларга аввалги султонларининг ҳарбий сирларини етказиб, қўшин сафида носоғлом муҳит пайдо бўлишига сабабчи бўларди. Шу боис, Бобур Қосимбекка хос ўз султонига садоқат, бир сўзлилик жиҳатларини алоҳида таъкидлагани бежиз эмас. «Бобурнома»да: *«мардона киши эди. Бир мартаба Косон навоҳисини чопқон ўзбакнинг кейнича бориб яхши бости. Умаршайх мирзо қошида қилич чопиб эди. Ясси Кечит урушида ҳам яхши чопқулашти... Туркман ҳазорасини Дарайи Хушда чопқонда Қосимбек бовужуди қарилиқ йигитлардин яхшироқ юруган жиҳатидин Бангиш вилоятини жулду бердим. Сўнгра Кобулга келганда Хумоюнга бек атка қилдим»* (Бобурнома 2002; 41). Матнда Қосимбекка доир тўрт жиҳат қиёсий планда берилади. Биринчиси, унинг отаси Умаршайх мирзога ҳам содиқ бўлган, садоқат кўрсатгани; иккинчидан, Косон ва Ясси Кечит урушида жасорат кўрсатгани; учинчидан, қарилиқ чоғида ҳам жанговарлик хислатини йўқотмагани; тўртинчидан, Бобурнинг унга тугал маънода ишониши, ўғлига оталиқ қилиб тайин этгани.

Қуйида Қосимбек шахсиятидаги айни тасвирий ифодалар таржима матнларида қай тарзда акс этганини таҳлилий ўрганамиз.

Аслиятдаги: *«мардона киши эди»* жумласи Лейден-Эрскин таржимасида *«He was a brave man»* (у мардона киши эди) деб берилади. Аслиятга мувофиқ ўгирилади. Қосимбек жанговарлик хислати акс этган: *«Умаршайх мирзо қошида қилич чопиб эди»* жумласи *«He had also distinguished himself by his gallant use of his scimitar in presence of Omer-Sheikh Mirza»* (У Умаршайх мирзо хизматида бўлган чоғида ҳам моҳир қиличбозлик намуналарини кўрсатди) деб ўгирилади. Бунда изоҳ беруви сўзлар («хизматида бўлган чоғида ҳам») Қосимбек ўтмишига доир бир лавҳани тўла жонлантиришга хизмат қилган. Қосимбекнинг кексалик чоғида ҳам мардоналигини йўқотмаганига оид тасвирлар ҳам Лейден-Эрскин таржимасида аслият руҳини тўла ифодалайди: *«Туркман ҳазорасини Дарайи Хушда чопқонда Қосимбек бовужуди қарилиқ йигитлардин яхшироқ юруган жиҳатидин Бангиш вилоятини жулду бердим»* парчаси *«When I attacked the Turkoman Hazaras in the dereh, or glen, of Khish, as Kasim Beg, notwithstanding his advanced years, displayed more ardour than many younger men, I gave him the government of the country of Bangash as a reward for his services»* (Мен Туркман ҳазорасини тоғлар орасидаги Дарайи Хушда босиб борганимда Қосимбек ўзининг улуг ёшда эканига қарамай ёш жангчиларга катта жасорат намуналарини кўрсатиб жанг қилди (МТ) деб берилади. Яъни таржимон Даройи Хуш нима эканини билмайдиган ўқувчи учун «тоғлар орасидаги» изоҳни келтиради. Буларнинг ҳаммаси Лейден-Эрскин таржимаси қимматини оширган.

А.Бевериж таржимасида: *«He was a brave man»* (у ботир киши эди) тарзида берилади. Унинг характер хусусияти мард, жасур, ўз халқи учун фидокор инсон эканлигини кўрсатувчи тасвирий воситалар орқали ёритилади. *«Бир мартаба Косон навоҳисини чопқон ўзбакнинг кейнича бориб яхши бости»* тасвири *«once he gave some Auzbegs a good beating when he overtook them raiding near Kasan»* (бир марта у Косон яқинига бостириб кирганда Ўзбакларга яхши зарба берди) деб берилади. Бу ўринда ҳам юқоридаги таржимадаги каби изоҳловчи «ўзбек» сўзининг келтирилиши матн мазмунини ва тасвир аниқлигини таъминлаган. Қосимбекнинг кексайган пайтда ҳам

жанг лаёқатини йўқотмагани ҳақидаги тасвир «*When attacked the Turkman Hazara raiders in Dara-i-khwush he made better advance, spite of his age, than the younger men* (қачонки Туркман ҳазорасини тоғлар орасидаги Дараи Хушда босиб борганимда ёшига қарамасдан у ёшларга қараганда яхшироқ ҳаракатда бўлди (МТ) деб ўтирилади. Қиёсий тасвирни ифодаловчи «*than*» ва «*better*» сўзлари асл мазмун ва тасвир унсурларини қайта тиклашга хизмат қилади. «*I gave him Bangash as a reward and later on, after returning to Kabul, made him Nimaun's guardian*» (Бангиш вилоятини мукофот сифатида унга бердим ва сўнгра Кобулга қайтганда Хумоюнга бек атка қилдим) жумласи таржимада Қосимбек характер хусусиятларини тўла очилишини таъминлаган.

В.Текстон таржимасида: «*Бир мартаба Косон навоҳисини чопқон ўзбакнинг кейнича бориб яхши бости*» тасвири «*Once he pursued the Uzbeks who were raiding the vicinity of Kasan and defeated them soundly*» (Бир мартаба у Косон атрофидаги қишлоққа бостириб кирган ўзбакларни таъқиб қилиб бориб, уларнинг қаттиқ таъзирини берди (МТ) шаклида таржима қилинади. Таржимон аслият матнининг прагматик жиҳатларига мувофиқ таржимани ўқувчига тушунарли бўлиши учун тасвирий воситаларни аниқ ва тушунарли қилиб акс эттиради. Тасвирда Қосимбекнинг маҳорати ва характеридаги мардоналикдан ташқари ўзбекларга нисбатан Бобурнинг муносабати ҳам акс этган. Бу вазифани «*таъзирини берди*» бирикмаси бажарган. «*He had also distinguished himself by his gallant use of his scimitar in presence of Omer-Sheikh Mirza*» (У Умаршайх мирзо қошида хизматда бўлганида ҳам ўзининг моҳир қиличбоз эканини бир неча бор намоёниш қилган эди) жумласида ҳам изоҳловчи сўзлар муҳим рол ўйнайди. Таржимон талқинига кўра Қосимбек бир пайтлар Умаршайх мирзо хизматини сидқидилдан адо этган. Жангларда жонини аямаган. В.Текстон Қосимбекнинг қиличбозлигига доир жумладаги тасвирий воситаларни аниқ ўтирган. Аслият матнидаги «*Умаршайх мирзо қошида қиличбозлик билан обрў топди*» жумласи «*He wielded his sword for Umar-Shaykh Mirza*» (Умаршайх мирзо қошида қилич чопишга молик бўлди) деб берилади. Ушбу таржимада З.М.Бобур томонидан келтирилган тасвир айнан ўз аксини топмаган. Аслиятнинг прагматик хусусиятларига номувофиқ таржима қилинган. Кўрсатилган ушбу жумла «*He was known for Umars-Shaykh Mirza as a master of fencing*» деб берилса мақсадга мувофиқ бўлар эди. Лейден-Эрскин таржима матнида қиёсий тасвирларни акс эттирувчи «*as*», «*than*» каби тасвирий воситалар ўз ўрнида қўлланган. Таржима матнини аслиятдек акс эттиришга эришилган. Масалан, таржимада: «*Qasim Beg distinguished himself among the warriors, despite his advanced years* (Қосимбек жангчилар орасида ўзини кўрсатди, ёши улуг бўлишига қарамай) деб ўтирилган. Бу жумлада қиёсий тасвирни ифодаловчи сўз ўрнида боғловчидан фойдаланилган ва аслият қайта тикланган.

Чоғиштирма таҳлил шуни кўрсатадики, Лейден-Эрскин таржимасида ижодий ёндашув устунлик қилади. Аммо ҳар нарсанинг меъёри бўлганидек, ижодий ёндашувнинг ҳам ўзига яраша меъёри бор. М.Жавбўриевнинг таъкидлашича: «таржимон ижодкорона иш кўришга ҳақли, лекин ўз меъёрида», бўлиши лозим[9]. Шу билан биргаликда, таржима амалиётида мутлоқ прагматикликка интилиш ҳам тўла маънода ўзини оқламайди. Хориж таржимашуноси Роберт Даррел бу ҳақда шундай хулоса билдиради:

«Прагматикачилар ҳақиқат ва қадриятлар ўртасидаги фарқни кўрмайдилар, чунки ҳақиқатни ўзаро келишув битимидан фарқли дея фикр билдирадилар. Прагматизмнинг асосий тушунчаси амалиёт концепциясидаги ҳақиқат тушунчасини асослашдан иборат. Тўғриси, баёотнинг тўғрилиги эҳтимоли, инсоннинг баёотни тушуниш амалиётига асосланган бўлиб, биз уни енгишимиз керак бўлган дунёдаги вазиятларга боғлаймиз»[10].

«Бобурнома»да муаллифнинг ўзидан олдин салтанатни бошқарган ва ўзига замондош бўлган шаҳзодалар, бек ва лашкар бошлиқлари характери ни ўзининг дунёқараши, салтанатни бошқаришдаги ноёб истеъдодига қиёсан таҳлил этиб, рангин чизгилар, қиёсий-бадий тасвирлар орқали ўқувчига етказгани ҳақидаги мисоллари талайгина. Бу мисоллар Бобур насрий маҳорати муаммосини структурал йўсинда махсус ўрганишни тақозо этади.

References:

1. Zahiriddin Muhammad Bobur. «Boburnoma». –Toshkent: Sharq NMAK, 2002. – B.37
2. Leyden J., W.Erskine. Memoirs of Zehired-din Muhammed Babur, Emperor of Hindustan. – Edinburg, 1826. – P.22-23
3. Beveridge A.S., The Bābur-nāma in English (Memoirs of Babur), Translated from the Original Turki Text of Zahiru'ddin Muhammad Babur Padshah Ghazi by Annette, Susannah Beveridge. 2 Vols, – London, 1922; Repr, in one Volume, – London, 1969;– New Delhi, 1970;– Lahore, 1975. – P.26
4. The Baburnama. Memoirs of Babur, Prince and Emperor, Translated, Edited, and, Annotated by Wheeler M., Thackston. – New York & Oxford, 1996. – P.48
5. Salomov G'. Til va tarjima. – Toshkent: Fan, 1966. – B.166.
6. Saydaliev T. Bobur lirikasi badiiyatining ruscha tarjimalardagi talqini. Filol. fan. nom. ...diss. – Toshkent: 2002. – B.106.
7. Ergashev Q. Navoiy nasri va Boburnoma // O'zbek tili va adabiyoti.– Toshkent: 2014. – №1. – B.28.
8. Jirmunskiy V.M. Teoriya literaturi. Poetika. Stilistika.– L.: Izd-vo Nauka, 1977. – S.17.
9. Javbo'riev M. Badiiy tarjimada milliy xarakter va tarixiy davr koloritini qayta yaratish (O.YOqubovning Ulug'bek xazinasini tarixiy romanining nemischa tarjimasini misolida). Filol. fan. nom. ...diss. – Toshkent, 1991. – B. 23.
10. Robert Darrell. A Prolegomenon to Theory of Translation. The University of Utah Ph.D. 1986. – P.351.